

ZSENGE TERMÉS

A törökök legjelentősebb somogyi végvára: Törökkoppány

A település a Somogy-Tolnai dombság erdőkkel, rétekkel tagolt vidékén, a Koppány folyó völgyében fekszik. Közel a megyehatár, a legközelebbi tolnai város Tamási. Törökkoppány neve mindenki számára ismert Fekete István: *A koppányi aga testamentuma* című ifjúsági regényéből. E településen állt egykor Szigetvár elfoglalásáig a törökök legfontosabb somogyi végvára. A falu történelme az államalapítás előtti időkre, Géza fejedelem uralkodásának idejére nyúlik vissza. Akkoriban Somogy megye egy része Koppány vezér birtokában volt, így a Koppány-völgy is. Valószínűleg a falu környékén volt Koppány vezér szállása. Abban az időben divat volt, hogy a falut a tulajdonosának nevével illették. A falu legnevesebb ura, az Egri csillagokból is jól ismert, Török Bálint volt. Lehetséges, hogy ő volt a vár építtetője, és tőle származik a török előnév. Az sem kizárt, hogy a törökökről kapta a nevét a település. Ali budai basa, 1550 környékén foglalta el. A vár több mint 130 évig volt török kézen. Valószínűleg 1689 környékén szabadították fel a magyar vitézek.

Koppány nagyon fontos szerepet töltött be a 150 éves török uralom alatt. Ali budai basa innen terjesztette ki az oszmán uralmat, ellenőrizhette Külső-Somogyot, újabb hadjáratok kiindulópontja lehetett, innen tartották sakkban a nagy ellenséget, Szigetvárt. Koppány szandzsák székhely. Ennek a vidéknek igazgatási, bírósági, és gazdasági központja.

Koppányi török emlék egy kikövezett régi kút. A településtől délre található a Baba-dag (Öreg-hegy) déli oldalán, a cseszmei alj területén

Evlia Cselebi török utazó tudósítását óvatossággal kell kezelnünk, ugyanis a török írókra jellemző a túlzás. Leírása mégis szemléletes képet ad nekünk az egykori várról. Koppány sik helyen épült, ötszög alakú, erős építésű vár volt. Egyetlen kapuja van, a körülötte lévő mocsár biztos védelmet nyújtott. A városban 4 dzsámi, 11 mecset, 16 muzulmán és keresztény városnegyed, 2 teológiai főiskola, 3 elemi iskola, egy halastó és két vízimalom található.

A végvári katonák mozgalmas életet éltek. Napirenden voltak a portyázások, lesvetések, a magyar és a török vitézek közötti villongások, tiltott párviadatok. A vár is mozgalmas időszakot élt át. Jelentőségét mutatja, hogy még a békés időszakokban is ostromolták. 1550-től került török kézre a vár. 1555-ben a koppányi bég megkísérelte Fonyód elfoglalását. Bár vissza kellett vonulniuk, a támadásra mégsem lehet kudarcként tekinteni. Tajgun basa, mikor Szigetvár ellen indított hadjáratot, nagy hasznát vette a Fonyódról ellopott élelmiszereknek.

Zrínyi többször javasolta a királynak Koppány elfoglalását, ám a kiváló török hírszerzésnek köszönhetően, mindig fel tudtak készülni az ostromra. 1587-ben Nádasdy Ferenc, Zrínyi György nagy pápai sereggel indul Koppány ellen. Sikeresen elfoglalták, a föld alatti helységeket felrobbantották, az erődítményt felgyújtották. A szultán mérhetetlen haragjában megfojtotta sógorát, Ali budai basát. A bosszúhadjárat csúfos kudarcba fulladt: 2000 török halott, 1500 fogoly, 8000 felszabadított magyar rab.

A vár azonban nem maradt sokáig magyar kézen, ugyanis Ibrahim már innen keltezi párbajra hívó levelét Pisky Istvánnak. Ez a levél ihlette Fekete Istvánt *A koppányi aga testamentumának* megírására.

A vár őrségének nagy részét, 101 katonát 1550-ben a dombói várból irányították át. 1553-ban még mindig tartott a vár feltöltése. A vár védőinek csaknem kétharmada balkáni eredetű, és mivel fontos határvár, a legtöbben lovasok. Szigetvár 1556-os sikertelen ostroma miatt a vár őrségét tovább bővítik. A védősereg 80%-a lovasokból áll, akiknek egytizede elesett. A vár őrsége a 15 éves háború idején nőtt meg, boszniai munkásokat vezényeltek Koppányba. 1604–1605-ben az őrséget több, mint két és félszeresére növelték. A korábbi 9 tüzér helyett 30 teljesített szolgálatot. Míhelyt azonban véget ért a háború, a katonák létszámát 250 főben stabilizálták. Fegyvernek: műsztafizok (legrangosabb gyalogosok), lovasok, martalócok, tüzérek, arab gyalogosok.

A várból mára semmi nem látszik. Talajjavító munkálatok közben előkerült pár faoszlop, amely a vár palánkfalának alkotórésze lehetett. A kihegyezett részük meg volt pörköelve, már akkor is ismerték, hogyan kell a fát tartósítani a földben. Az egykori várakok nyomai is látszanak, megállapítható, hogy a vár teljes területe 7,2 hektár volt. Szélessége az északi részen 120 méter, a déli végeinél 200 méter. Hosszúsága 330 méter.

Bár a vár elpusztult, a török kornak mégis számos emléke él napjainkban. A falu ma is a várrészeknek megfelelően van felosztva. A templom a központ, ha az ajtajával szemben állunk balra a Felső vár, jobbra az Alsó vár, mögötte a Külső vár található. A török világról tanúskodik néhány egyéb helynév: *Hodzsa kert*, *Tabán*, *Bég útja völgy*, *Csejzút ajja* (más néven a Csaszút út), *Baba dag*, vagyis az *Öreg hegy*.

Magyarországon egyedülálló az itt található Török kút. Jellegzetes, apró, török téglából készült, erős falú török emlék, amit erős habarccsal vontak be, és 3 kilométeres úton, agyagesöveken vezették a vizet a várba.

Cselebitől tudjuk, hogy a koppányi várban magyarul is beszéltek a török katonák. A török uralom bukása után nem mindenki vonult haza. Nem volt hova, itt nőttek fel, ez volt az otthonuk. Innen származik a Tobak és Zana török eredetű magyar családnév, amit ma is sokan viselnek a falu lakói közül. Bár a vár elpusztult, a falubeliek őrzik emlékezetükben az egykori Koppány várát. A föld alatti pincerendszerre utal a házak és a templom megrepedezett fala. A török–magyar megbékélésre utal a nemrégiben felállított Gül baba szobor.

Ha Törökkoppányban járnak, mindenképpen érdemes felkeresni *Bösze Gábort*, a török kor ismerőjét. Ezúttal szeretném megköszönni neki, hogy gyűjteményét fotózhattam, és beszámolójával segítette az előadásom megszerkesztését.

Filotás Dániel

A gyimesi Rákóczi-vár

Gyimes völgyét, ahol mintegy 15 ezer csángó magyar él, vízvázlatzó hegláncok sorozata választja el a csiki lakott területektől. Három nagy kiterjedésű községet foglal magába: Gyimesfelsőlokot, Gyimesközéplokot és Gyimesbükköt. Itt haladt át azon járható utaknak egyike, amely Erdélyt összekötötte Moldvával, és itt az ezeréves határnak nevezett helyen található a Rákóczi-vár is, amiről dolgoztunk szől.

Gyimes-völgye Tatros folyó és a beléje ömlő patakok völgye, amely egészen a XVI. századig lakatlan volt, csak az 1700-as évektől kezd benépesedni. A telepések nagy része Csikból, Gyergyóból és Háromszékről „csángált” a Gyimesekbe, ezért is nevezik az itteni lakosságot gyimesi csángóknak. A telepések kezdetben zsellérékként dolgoztak, később megvásárolhatták az erdőket, kaszálókat, ami addig a csiki község közbirtokosságának tulajdonában volt.

A Gyimesi-szoroson áthaladó kereskedelmi útvonal jelentősége abból is kitűnik, hogy 1626 táján Bethlen Gábor, Erdély fejedelme a Gyimesi-szorosban Erdély határán várat építtetett Magyarország védelmére.

Ezt az erősséget a gyimesiek Rákóczi-várnak hívják. Sőt van aki úgy tartja, hogy az I. Rákóczi György idejében épült akárcsak az Ojtozi-szorosban lévő Rákóczi-vár – tudtuk meg a vár közelében élő Filtermeister Katától. Arra a kérdésre, hogy mégis honnan ered a Rákóczi vár elnevezés, az volt a válasza, talán az 1694-es tatárbetörés utánról, amikor I. Rákóczi György fejedelem az ojtozi vár építtetője anyagi segítséget nyújtott a vár javíttatására. A vár egy kisebb hegyre épült a Tatros folyó mellé. Régen 140 lépcsőfok vezetett fel az egykori vár tetejére, ebből mostanra már csak 96 lépcsőfok maradt meg. 1698-ban a Gyimesi-szorosban lévő Rákóczi váron 4 ács 84 napig dolgozik, akiknek a költségét Gyergyó és Csíkszék fizeti. Az építkezések idején is őrzik a szorost, de ekkor már nem katonák, hanem hajdúk. Antal Imre Gyimesi Krónika című könyvében leírja, hogy sokat kell fizessenek a katonaságnak, kiknek „számára éjjel-nappal három szekeret, mindeniket négy-négy ökörrel készletbe kell tartani, az ehhez szükséges béresekét fizetniük kell, bocskorral, szalonnával kell ellátniuk. A régi sáncok megjavításához is deszkát, léceket, szeget, köteleket és más egyebet kell szolgáltatniuk...”

A vár felépítése után békeidőben is őrök védtek a várat. Általában két ember állott őr, akik a csiki székely falvakból voltak odahelyezve. 1694-ig békésebb volt a világ – mondja *Antalné Tankó Mária* tanítónő. 1694 telén, február 13-án éjszaka a Moldvában tartózkodó Bucsáki tatárok előcsapata – mintegy 350 tatár – a Gyimesi-szoroson át váratlanul betört a Csiki medencébe, de vissza is vonultak nemsokára. A székelyek nem gondolták, hogy még visszatérhetnek, éppen ezért nem erősítették meg a várorséget. Február 15-én azonban Gyimes felől a betörés megismétlődött, de most már egy nagyobb sereggel, amely Felcsikot is feldúlta. A tatárok mindenhol, ahol megjelentek, égettek, raboltak és az ellenállók irgalmatlanul leöldösték. Fosztogatásuk alkalmával a tatárok a csiksomlyói kegytemplomba is betörték, ahonnan a hagyomány szerint a tatár kán fia el akarta vinni a Szűzanya szobrát. Terve azonban nem sikerült, mert a szobor csodálatos módon olyan nehéz lett, hogy a befogott ökrök nem tudták megmozdítani.

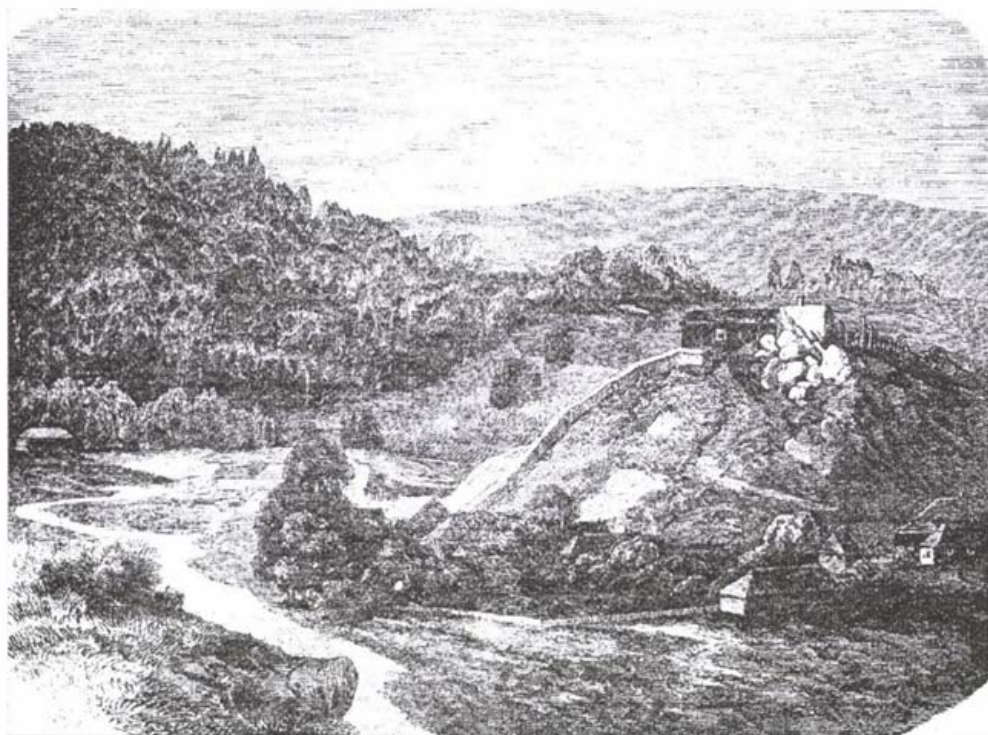
Az 1694-es tatárbetöréskor a várkapitány, *Sándor István* nem jelölt ki őröket a határhoz a hideg télre hivatkozva. Ezen az éjszakán Felcsik Olt menti falvainak egyikéből, Jenőfalváról kellett volna őröket állítani, de nem voltak őrök. Ugyanezen az éjszakán a tatár csapatok visszatértükkor megrongálták a védtelen várat és ártatlan életüket oltották ki. Abban az időben úgy tartották, hogy a jenőfalviak lelken szárad a tatárok által meggyilkolt emberek vére – mondta *Filtermeister Katalin*.

A tatárbetörés után a vár teljesen megrongálódott, amit később I. Rákóczi György építtetett újjá. Talán innen ered a Rákóczi-vár elnevezés.

Az első világháború idején a határ védelmére őrházat építettek, amely alá lövészárkokat ástak, innen védtek a katonák Magyarország keleti határát az ellenségtől. Az I. világháborút követően a várat megcsönkítették, mivel elkezdődött a Moldva és Székelyföld közötti vasútvonal kiépítése. A vár 140 lépcsőfoka benyúlott egészen a Tatros folyóig, azonban akadályozta a vasútépítést, ezért körülbelül 50 lépcsőfokot leromboltak, hogy a munkálatok akadálytalanul haladhassanak előre.

A várral kapcsolatosan hallottunk egy történetet miszerint: „Mikor bėjöttek vót a negyvenbe a magyarok, le vótunk mi is a fogadáson. Akkor egy zászlós fogta a zászlót a kezibe, s megindult futva fel. Mikor felért a tetőre, ott kitűzte. A románoktól ott voltak a tuloldalt, de nem csináltak semmit. Nem is

A vár képe Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása II. kötetéből.* (Keleti Gusztáv rajza)

mertek. De azért a zászlósban volt merészség, ahogy felszaladt a lépcsőkön, s kitűzte a várra a zászlót, A magyar zászlót!” – mesélte *Tankó Valéria* áldomáspataki lakos.

A harmadik csata a második világháború idején volt, amikor a „határőr várat” majdnem teljes egészében lerombolták.

„Senki nem ismert határt, sem jogot” – mondta *János Mihály*. 1944-ben Sebő Ödön főhadnagy* védte a határt a támadók elől. Emlékére kopjafát állítottak a gyimesbükki Deáky András kempingtelepén. A kopjafán a következő felirat található: „1944. szeptember 23-án a szovjet hadsereg átlépte a magyar határt. A hazai hadsereg vereséget szenvedett, de ugyanakkor a gyimesi szorosban még tartja magát és védi az ősi határt a 32-ik hegyi határvasász zászlóalj Sebő Ödön főhadnagy parancsnoksága alatt, aki a rábizott katonákat halálraitélt zászlóaljként állandó harcban vezet tovább Székelyföldön, megmentve őket a biztos haláltól.”

A várat napjainkban évente több tízezer turista látogatja, akik az esetek többségében nosztalgiával néznek a még meglévő várromokra. A már említett őrház falain lévő feliratokból kitűnik az, hogy az ide ellátogató hazafiak még reménykednek abban, hogy egyszer majd újra itt lesz Magyarország keleti határa. Ilyen feliratok olvashatók a falakon: „Vesszen Trianon!” „Bízunk Magyarország feltámadásában!”

A várrom a maga mesébe illő szépségével és kalandos múltjával örök időkre Gyimesbükk turisztikai látványossága marad.

Bibliográfia: *Magyar Zoltán*: A csángók mondavilága, Bp. 2003.; *Antal Imre*: Gyimesi Krónika. Európa-Kriterion 1992.; *Kozma Mária*: Hargita Megye Útikönyv; *Vofkori László*: Székelyföld útikönyve II.

Vezető tanár: *Mirk László*

Bodor Zsuzsánna és János Ildikó

* Sebő Ferenc népzenekutató édesapja. (Szerk.)

A szászfenesi leányvár

Dolgozatom témájaként egy olyan várat választottam, amely nem messze található szülőfalumtól, a kalotaszegi Jegenyétől. A Leányvár Kolozsvár közvetlen környezetének egyik történelmi műemléke, Szászfenestől délre található egy erdős domb tetején, 547 m-re a tengerszint fölött. Építési idejéről, keletkezéséről nem maradtak fenn írásos dokumentumok, feljegyzések, történetét csak mondákban, legendákban őrzi a színhagyomány. Szabó Géza nyugalmazott lelképásztor az 1970-es évek első felében gyűjtött néhány helytörténeti mondát, ebből tudjuk, hogy a várat a tündérek építették és lakták. A legenda a 80 éves Takács Anna, szászfenesi lakos elbeszélése alapján a következő.

„Tündérek éltek a Leányváran Szászfenes határában, egy hegy mélységében, ahova alagút vezetett. Korsóikkal nagypéntek éjszakáján minden esztendőben kijöttek a leányvárból, ellibbentek a kúthoz a hegy lábához és ott vizet merítettek. Jól tudták ezt a vadászok, és elhatározták, hogy foglyul ejtenek egy tündért. Ezért csináltattak a csizmadiákkal egy piros csizmát és nagypéntek estéjén szépen a kút mellé állították. Éjjeltájban kijöttek földalatti kastélyukból a tündérek és az egyik mindkét lábát beledugta a piros csizmába, mint egy kürtöbe. Erre a vadászok, akik a fák között leskelődtek, a kúthoz szaladtak. A tündérek szétrebbentek, csak az az egy maradt ott, aki hirtelen nem tudta kihúzni a lábauskáit a piros csizmából. A vadászok megfogták és magukkal vitték.” Ennek a legendának annyi valóságalapja van, hogy a vár romjai között a dombtetőn („Várdomb”), a kőbástya mellett találunk egy néhány méteres földalatti folyosót, ami feltehetőleg a hajdani vár pincéjébe, vagy kazamatáiba vezethetett, de a közzhiedelem úgy tartja, hogy a kolozsvári Óvárral van összeköttetésben. A romokból kivehető, hogy a vár kisméretű volt, annak ellenére, hogy királyi várnak épült, majd miután Kolozsvár és Gyalu környéke az erdélyi katolikus püspökség birtokába került, a szászfenesi Leányvár is püspöki vár lett. Fennmaradt egy monda, amely szerint a várat papok lakták, akik ide zárták be a környék népét, leginkább a leányokat, és innen kapta a Leányvár nevet.

A tatárjárás (1241) előtt a vár szerepe az volt, hogy védelmezze a püspöki birtok ottani részét, terményeit, a nép által beszolgáltatott tizedet és fegyelmezze az olykor elégedetlen jobbágyságot. I. Béla király 1060–1063 között megalapította a kolozsmonostori apátságot, s a vár fékezte kiváltságainak gyakorlásában, mivel az apátság állandó birtok- és hatalmi viszályban volt az erdélyi katolikus püspökséggel.

A tatárjáráskor a Radna felől érkező hadak Nagyvárad felé haladva érintették és elpusztították a fakerítéssel körülvett földvárat. A tatárjárás után épült újra terméskőből és továbbra is az erdélyi püspök vára volt. Először egy 1312-es oklevél említi „Castellum de Fenes”, majd később 1357-ben ismét említést találunk a fenesi várnagyról „Castellanus de Fenes”, végül 1373-ban már megtaláljuk a vámagy, Gerendi Miklós nevét is. A vár véglegesen a Budai Nagy Antal vezette jobbágyfelkelés idején pusztult el. Azonban a pusztulásról az a legenda kering, miszerint felgyűjtötták.

„A gazdag várúr gyakran állt a vár ablakában, s ha megpillantott egy szemre való menyecskét, katonáival kirontott a várból, hogy elrabolja. Egyszer egy csodálatos szépségű leányt ejtett foglyul. Bájossága annyira elbűvölte a várurat, hogy teljesítette a lány kérését. Szép volt a leány, de szebb volt a hangja. Melegen, bársonyosan csengett a lány éneke, amely álomba ringatta rablóját. Mind hangosabban énekelt és dalait a szelek széthordták, egyenesen szerelmese fülébe vitték.

Tudta a legény nyomban, hogy bajban van a kedvese, felkerekedett, és az énekhangokat követve csakhamar rá is talált a szászfenesi várra. A még mindig alvó várúr mellől felölelte kedvesét, a várat pedig az erőszakos várúrra gyűjtotta.”

Ez után a gyalui vár vette át a szerepet, amit addig a Leányvár töltött be. A váromrot a kincskeresők többször bolygatták, mivel Dáriusz vagy Decebal kincseit keresték, mint minden ilyen helyen. Az öreg nénik elbeszélése szerint, azért ásták fel, mert a vár tündéreinek kincsét keresték a pincékben, de a titokzatos pinceajtó csak minden hetedik évben nyílik meg.

Gábor Dianna

Irodalom: Ricci József: Szászfenesi „Leányvár”. Kalotaszeg, III. évfolyam, 2. szám, 1992 február.; Magyarosi Margit: Szászfenesi Leányvár. Erdélyi Gyopár, VI. évfolyam, 1996, 1. szám, 23 oldal; Zsido Ferenc: Magyar mondák. A Szászfenesi Leányvár. ??? 24. oldal